

Kabin Memurluğunun ‘Havada Kalan’ Tarihi ve Mesleğin Cinsiyetli İnşası

The History of Cabin Attendants Hanging Up in yhe Air and Gendered Construction of the Profession

Sezen Demirhan*

Öz: Kadın çalışanların ağırlıkta olduğu bir alan olan havacılık sektörünün belirleyicilerinin, kabin memurlarının hayatları üzerindeki etkisi, çeşitli güzellik mitleriyle özdeşleştirilen meslek çalışanlarının sınırlandırılmış beden politikaları karşısında tutumları, duygusal emek yükü ve cinsiyetçi politikalar belirlenerek, bu politikaların kadın yaşamlarına etkisi tespit edilmek üzere bir çalışma yapılmıştır. Görünmez bir meslek olarak tanımlanabilecek mesleği icra eden kabin memuru kadınların temsili bol ancak kendi söylemlerinin hemen hemen hiç yer almadığı literatüre, kendi hikâyelerinin ve söylemlerinin kazandırılmasının hedeflendiği çalışmada Türkiye’de bulunan Hava yolu şirketlerinde halen çalışmakta olan ya da bir dönem kabin memurluğu yapmış kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışma kadın kabin memurları üzerine odaklanmakta ve onların toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş öznelliklerinin bu sınırlı bağlamda nasıl kurulduğunu ve müzakere edildiğini araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kabin Memuru, Havacılık, Cinsiyet ayrımcılığı

Abstract: This study is carried out in order to identify the characteristics of the aviation industry, a predominantly female sector- upon cabin attendants’ lives. The study also aims to shed light on how cabin attendants associated with various beauty myths react to such restricted body politics and what kind of impacts emotional labour burden and sexist policies have on women’s lives. The profession can be described as an invisible occupation. The literature that the representation of women is abundant but their own discourse almost never takes place. The study aimed at the acquisition of their own stories and discourses, the women who are currently working in airline companies in Turkey or who have been worked as a cabinattendant. Thispaper is a preliminary attempt to include cabin attendants’ own narrations and expressions in the literature concerning cabin attendants who are thought to hold an invisible position that abounds in female representation without their own voices. For this purpose, in-depth interviewing with women who are still working or have worked for once as a cabinattendant in airline companies in Turkey is conducted. The work focuses on women cabin crews and explores how their gendered subjectivities are established and negotiated in this limited context.

Keywords: Cabin Attendants, Civil Aviation, Job Discrimination

* Akdeniz Üniversitesi Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Doktora Öğrencisi, sezensecgin@gmail.com

Giriş

Birçok mitin ve anlatının içine doğan kadının, kadınlığının ataerkil yöntemlerle inşa edilmiş sorununun kökleri eskiye dayanmaktadır. Kadınlığın denetimi için üretilen çeşitli mitler, tarihsel dönüm noktalarına göre değişiklik göstermiştir. Tasarlanan kavramlar, kadının içinde bulunduğu ayrı ayrı her alanda farklı kadınlıklar üretmiştir; ancak hiçbir mit kadının kendi kimliğinin tanımını yaratmasına olanak vermemiştir. Kadınların özgül kimliğinin yaratılması için verilen feminist mücadele; beden, emek, dil, din, kamusal alan, özel alan, adalet, ekosistem, ekonomi, siyaset, tarih, bilim gibi pek çok alanda değişim gerçekleştirmiş ve görünmezi/kadınları görünür kılmanın yollarını araştırmıştır, araştırmaya devam etmektedir.

Havacılık alanında da kabin memuru olan kadınlara ait mitler; kadınların kısıtlı alanlarda kullanmalarına izin verilen potansiyelleri, kadınlara eril iktidar modellerine uygun davranış şekillerinin benimsetilmesi ve onların iktidarın nesnesi olmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çalışma bağlamında stereotip bir kadın mesleği olarak tanımlanan kabin memurluğuna odaklanılmıştır. Kabin memurluğu, kadının kamusal alanda görünür olduğu bir meslek olarak tanımlansa da kadına ataerkil kodlar aracılığıyla dayatılan tüm domestik unsurları da içinde barındırmaktadır.

Kabin memurluğunun kültürel inşasını anlamak için kabin memurluğunun dünyada ilk kez icra edildiği 15 Mayıs 1930 tarihi üstünde durarak bir çalışma yapmak, kadınların havacılıktan nasıl uzaklaştırıldığını anlamak açısından yeterli değildir. Benzer şekilde, 1859 yılında Florence Nightingale gibi hemşirelik mesleğinin ortaya çıkışına öncülük etmiş kadınların tarihine de değinmek gerekmektedir; ancak bu şekilde kadınların tıpta uzmanlaşmaktan da uzaklaştırıldığı bilgisine yaklaşılabilmektedir. Birbirinden bağımsız görünen bu olgular birleştirildiğinde, kadınların tarihi ve olayların art alanı daha anlaşılabilir hâle gelmektedir. Yapılan feminist tarih çalışmaları, görünmezlik sorunu ile ataerkil düşünce sisteminin temel varsayımları arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir (Çakır, 2011: 505). Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü, kabin memurluğunun ve kadınların havacılıkta uzmanlaşmaktan uzaklaştırılmasının art alanını tarihsel olarak analiz etmeye odaklanmıştır.

Tarihsel ve kültürel ortam, insan bedenini hem tanımlar hem de bedeninin kullanımına ilişkin normları belirler. Bu normlar farklı cinsiyetler, yaş grupları veya ekonomik katmanlar için uygun ve gerekli olan davranışları, giyim tarzını, bakım ve temizlik kurallarını, güzellik ve çirkinlik ölçülerini, sağlık durumlarını ve kamusal alandaki görev sahalarını tanımlar (User, 2010: 133-134). Toplumla etkileşim içinde gelişen benliğin güzel, sağlıklı vb. gibi algılandığı bedensel özellikler

ortama göre değişmektedir. Bu bağlamda, bir kültür tarafından şekillenen beden ve kimliğin iradesi sorgulanmalıdır.

Uçuşların başladığı ilk günlerden bugüne hosteslik, bir güzellik ideali etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda güzellik olgusu, kadına mal edilen bir sorunsala dönüşmüştür. Belirli bir mite karşılık gelen “ideal güzellik” ölçülerini yakalamaya çalışan kabin memurları; araçsallaştırılarak bir süs ve seks imgesine dönüşmektedirler. Üniforma kuralları; bedeni kavraması, sarıp sarmalaması, şekillendirmesi, renklendirmesi, bedene derinlik kazandırması açısından yorumlanacaktır. Aynı zamanda üniformayı tamamlayan bedenin bazı parçaları hakkındaki diğer kurallar da bu bölüm içinde ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü; stereotip bir kadın mesleği olarak tanımlanan kabin memurluğuna, beden ve güzelliğin inşası gibi süreçler bağlamında odaklanacaktır. Burada kabin memurluğunun, domestik unsurlarla donatılmış bir meslek olmasının yanı sıra kadın bedeninin yeniden düzenlendiği ve güzel olma ideali etrafında şekillendiği; böylece kadının hem emek hem de beden bağlamında ötekileştirildiği bir meslek olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Kadınların şimdiki tabii konumu, cinsiyete dayalı iş bölümünün hiyerarşileşmesine dayanmaktadır. Bu hiyerarşik iş bölümünde kadın ve emeği düşük nitelikli, ‘beceriksiz’ ya da en önemlisi ‘üretken değil’ addedilip erkeklerden daha az istihkaka layık bulunmaktadır (Pelizzon, 2009: 30). Emek piyasasındaki ataerkil ilişkiler, kadınların kendi emeklerini de düşük nitelikli tanımlamalarına sebep olmaktadır. Şirketler tarafından zahmetsiz gösterilmek istenen mesleğin güçlükleri, uçuş ekibinin iş yükü, uçaklarda çalışmanın zorlukları, işten çıkarılma, sendikal yoksunluk, taciz ile hava yolu şirketlerinin kadın bedeni üzerindeki sıkı politikalarının beden kullanılarak bir güzellik miti ardına gizlenmesi ve güzellik idealinin beraberinde getirdiği emeğin görünmezliği; çalışmanın ikinci bölümünde tartışılmaktadır. Verilerin emek üstünden değerlendirildiği bu kısımda; kabin memurlarının yaptıkları işi nasıl tanımladıkları, konumlandıkları ve buradan yola çıkarak emeklerine nasıl bir maddi ya da manevi değer biçtiklerinin bilgisine ulaşılmak istenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise kabin memuru kadınlar ile yapılan alan çalışmasının bulgularına yer verilmiştir.

Çalışmanın amacı, öncelikli olarak kabin memurluğu deneyimini derinlemesine anlamaktır. Kabin memurluğu ile ilgili yapılan çalışmaların kabin memurlarını araştırma objeleri olarak değerlendirmesi ve ortaya çıkan bulguların turizm, havacılık gibi diğer sektörel bilgilere katkı sağlamak üzere kullanıldığının gözlemlenmesi çalışmayı yapmak için motivasyon sağlamıştır. Kadın çalışanların ağırlıkta olduğu bir alan olan sivil havacılık kabin hizmetleri sektörünün sahiplerinin/belirleyicilerinin, kabin memurlarının hayatları üzerindeki etkisini araştırmak; çeşitli

güzellik mitleriyle özdeşleştirilen meslek çalışanlarının sınırlandırılmış beden politikalarındaki cinsiyetçi normları belirleyerek, elde edilen bulguların kadın yaşamlarına etkisini tespit etmek üzere bir araştırma yapılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, kadın kabin memurlarına odaklanmakta ve onların toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş öznelliklerinin bu sınırlı bağlamda nasıl kurulduğunu ve müzakere edildiğini araştırmaktadır. Akademik olarak Türkiye’de kabin memurluğu ile ilgili hemen hemen hiçbir kaynağa ulaşılamaması da literatüre katkı sağlayacağı düşünülerek çalışmanın hazırlanmasında belirleyici olmuştur.

Yöntem

Temsilleriyle sıklıkla karşılaşılan ancak kendi söylem ve tecrübelerine alan yazında ulaşılamayan kabin memuru kadınların deneyimlerinin ve söylemlerinin ele alındığı bu araştırmanın kuramsal çerçevesi, anarko-feminist bakış açısı ile şekillenmiştir. Anarko-feminizm ilk olarak Amerika’daki feminist tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Otoriteden; eşitlik, özgürlük ve adalet talep eden radikal feministlerin tüm bu eşitsizliğin, adaletsizliğin ve baskının kaynağı olarak otoriteyi görmeye başlaması ile radikal feminizmin bir uzantısı şeklinde gelişmiştir. Anarko-feminist perspektifin, soruna otorite ve kadın erkek eşitliği temelinde eleştirel yaklaşarak, sorunun yeniden ele alınmasını sağlayacak düşünce yapısının oluşmasında, önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın çerçevesini oluşturan anarko-feminist kuram, bugün ataerkinin kadına yönelik tahakkümünün geleneksel ataerkine benzemediğini dile getirerek kadının bugünkü tabii konumunu erkeklerin devlet eliyle sürdürülen genel egemenliği ile açıklamaktadır. Ataerki artık kapitalizmin yapısal bir ögesidir ve bunlar, birlikte güçlenmektedirler. Hukuki usullerle kadınları genel bir ucuz iş gücü kitlesine dönüştürmekte, ataerki ve sermaye sahipleri tam bir uyum hâlinde görünmektedir (Pelizzon, 2009).

Çalışma bağlamında kapitalizmin tüm kurumlarına eklemlenen toplumsal cinsiyet (ataerkinin izleri), kabin memurluğu özelinde ele alınmıştır. Bu ele alışı uçak, içinde uygulanan yazılı-yazısız kurallar ile mikro bir toplum modeli olarak düşünülmüştür; ayrıca bu kuralların kadınların hayatlarındaki beden ve emek algısına etkisini ortaya çıkarmak üzere anarko-feminist duruş noktasından bir değerlendirme yapılmıştır. Kadınların kendilerine kamusal alanda açılan bu gibi pozisyonları doldurabilmeleri için öne sürülen ataerki pazarlık (Kandiyoti, 1997) unsurlarını fark etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu farkındalık sorunsalına bağlı olarak ve anarko-feminist kurama dayanarak, kadınların kamusal alanda neden bu şekilde var olmaya karşı

olmadıkları sorusu ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, teoriden hareketle kabin memuru kadınların beden, emek ve benlikleri üzerinde etkili olan bu mesleği, bu şekliyle neden reddetmedikleri sorusu sorulmuştur.

Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, grup üyeleri ile doğrudan bağ kurulmuş ve davranışlar, kültürel bağlam ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Betimsel analizin en belirgin özelliklerinden biri; araştırmacının araştırma süreci ile ilgili olan bütün elementleri inceleme çabası içinde olmasıdır. Etnografik desenin hâkim olduğu araştırma kapsamında araştırmacı; çalışmanın yapıldığı alanın geçmişini, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını anlama çabası içinde olmuştur. Bu sebeple mesleğin kültürel tarihi, gelişimi, bugünü ve medyaya yansımaları hakkında çok yönlü bir araştırma yapılmıştır.

2016 Eylül-2017 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmada, 12 katılımcıyla kendi seçtikleri mekânlarda tek tek görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya en az üç yıl kabin memuru olarak çalışmış, 24-45 yaşları arasındaki kadınlar gönüllü olarak katılmışlardır. Araştırmada katılımcıların kimliklerini korumak adına, isimleri kullanılmamıştır.

Çalışma kapsamındaki gruba, ağırlıklı olarak beden ve güzellik algısı üzerine sorular sorulmuş ancak görüşmelerin ilerleyen safhalarında görüşmecilerle emek ve toplumsal cinsiyet farkındalığı gibi konularda da sorular yöneltilerek, bu konulardaki bakış açıları da değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sınıflandırılmak suretiyle üç ayrı başlıkta toplanmıştır.

Araştırma soruları yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bir hiyerarşi üretmemek adına, görüşmenin akışının belirleyicisi olma rolünden sıyrılarak sohbet havasında gerçekleşen görüşmeler yapılmıştır. 12 kişiden oluşan katılımcıların görüşleri doğrultusunda anahtar kavramlara ulaşılmıştır. Kadınların kullandığı ortak kavramların başında, “güzellik”, “sabır” ve “hizmet” gelmiştir.

Öncelikle bir tablo ile sınıflandırılan veriler; 3 ayrı başlık altında, katılımcılardan elde edilen veriler ışığında, alt temaların yorumlanması şeklinde analize tabi tutulmuştur. Yapılan çalışmadaki temaların alt başlıklarla ayrı ayrı incelenmemesi, bu kavramların birbirlerinden ayrı olmadığını göstermek üzere tercih edilmiştir. Toplumsal cinsiyetin yaşamın her alanına nüfuz eden özelliği, konular üzerinde kesin sınırlar çizilebilmesini zorlaştırmaktadır.

Tablo 1. Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar
Beden	Güzellik İşe alım Kriterlerinde Beden Kadın Kadına Çalışma Uçak Habitüsünü Öğrenme Gözlenme/Gözetleme Kıskançlık Cinsel Taciz
Emek	İşçi/Personel Emeğin Görünürlüğü Hizmet Emeğin Karşılığı Yalnızlaşma Başka bir hayatı yaşama
Toplumsal Cinsiyet	Güleryüz Sabır Kadın işi/Erkek işi

Kabin Memurluğunun Kültürel Tarihi

1920'ler ve 30'lar, Amerikan havacılık endüstrisinde kariyer yapmak isteyen kadınlar için genellikle "Altın Çağ" ([Pioneers of Flight](#), 2018) olarak adlandırılır. I. Dünya Savaşı'nda kadın pilotların rolü çok az olmasına rağmen kadın pilotlar 1920-1940 yılları arasında ABD sivil (spor) ve ticari havacılıkta önemli derecede yer almışlardır ve oldukça görülebilir duruma gelebilmişlerdir. Bu gelişmede; süfretlerin bir süredir verdikleri mücadelenin kazanıldığına ve Amerika'da, 18 Ağustos 1920 tarihinde 19. anayasa değişikliği ile tüm eyaletlerde kadınların oy hakkı elde ettiklerine dair tarihi olgular göz ardı edilmemelidir. Bu dönemde birçok kadın, sportif hava yarışlarına katılarak uçuş eğitmeni olmuştur; ancak Gils'e göre 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde, kadın pilotlar havacılık sahnesinden kaybolmuş gibidirler (2009: 1).

Savaş öncesi yıllarda uçuş; yeni keşfedilmiş bir deneyim olarak amatör ve zenginler için eğlence amaçlı bir uğraştır. Uçaklar için lisanslama standartları henüz oluşturulmamıştır ve bir uçak yapma veya satın almaya gücü yeten herkesin uçmasına izin verilmiştir. II. Dünya Savaşı, sivil ve ticari tüm havacılık faaliyetlerini kısıtlamıştır. Bazı kadınlar pilotluğa devam etmeyi başardıysa da savaş, birçok kadın pilotun kariyerine kesin bir son vermiştir; çünkü savaş ile birlikte amatör olma lüksü ve eğlence sona ermiştir. Havacılıkta profesyonel bir döneme geçilmesi icap etmiş ve ordu savaşta yer almak isteyen kadınlara pilotaj eğitimi vermeyi reddetmiştir (Gils, 2009). Tıpkı doktor olmak isteyen kadınlara, alternatif bir yol olarak hemşireliğin oluşturulması gibi pilot olan kadınların da alternatif bir yola yönlendirilmesiyle pilotların yardımcıları olarak "kabin memurları" ortaya çıkmıştır.

Tarihçi Joseph Corn'a göre (1983) 1920-1940 yılları arasında kadınlar Amerika'da sivil ve ticari havacılık sahasında, özellikle de uçakların promotörleri olarak son derece görünür hâle gelmişlerdir. Kadınların uçağın mekaniği hakkında zayıf, çekingen ve cahil oldukları imgesi, "Eğer bir kadın bunu yapabiliyorsa, güvenli ve kolay olmalı." (Barry, 2007: 22) pazarlığı ile uçak üreticileri, uçaklarını hava sergilerinde tanıtmak için kadın pilotlar kiralamışlardır. Kadın pilotların çoğu "ladybirds" "melekler" veya "gökyüzünün sevgilisi" (Andrews, 1995) olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Atlantik Okyanusu'nu tek başına geçen ve pek çok rekora imza atan Amelia Earhart "Hâlâ kendimizi sadece 'pilotlar' olarak adlandırmak için çalışıyoruz." (Smithsonian Institution, 2017) diyecektir. Böylelikle uçan kadın stereotipi yeniden yaratılmış olmakla birlikte, 1930'ların sonuna gelindiğinde, kadın pilotların havacılık endüstrisinin promotörleri olma rolleri sona ermiştir. Uçakların güvenilirliği kanıtlanmıştır ve bu nedenle üreticiler artık kadın pilotları işe almakla ilgilenmemeye başlamışlardır. Hava yolu pilotları olarak çalışmak isteyen kadınlar, kadınların profesyonelce uçmaması gerektiğine ikna olan birçok erkeğin ön yargılarıyla uğraşmak zorunda kalmışlardır. 1930'lu yıllarda yalnızca bir kadın, Amerikalı Helen Richey, 1934 yılı Aralık ayında tarifeli bir hava yolunda pilot olarak kendine yer bulmuştur ancak erkek meslektaşlarının dışlamaları sonucu havada olmaya uzun süre dayamayıp, 10 ay sonra işini bırakmıştır (Oakes, 1985: 13). 1920-1940 yılları arasında kadın pilotlar bir paradoksla karşı karşıya kalmışlardır (Bell, 1993: 43).

Gils'e göre 1930'ların sonunda kadın pilotlar, havacılıktaki gelişmenin sonraki evresi olan yolcu taşımacılığında dışlanmış ve savaş sırasında sivil-ticari havacılık faaliyetlerinin kısıtlanması onların marjinalleşmelerini pekiştirmiştir (2009: 1). Ticari havacılığın (yolcu taşıma) bu ilk yıllarında göze çarpan en belirgin husus, kadının havacılığın neredeyse hiçbir seviyesinde bulunmamasıdır. Bu durum Kuzey Amerika'da hava yolu servislerinin, gazilerin faaliyetleri ya da askerî faaliyetler etrafında inşa edilmiş küçük operasyonlar olması ve orduda çok az sayıda kadının yer almasından kaynaklanmış olabilir. Amerika'da hava yolu şirketleri büyüdükçe, endüstrinin eril karakteri güçlenmiştir çünkü finansçılar ve girişim kapitalistleri, çalı/taşra pilotluğunun (bush piloting) baskın erkek niteliğini almışlardır. Havada da güç ve otorite erkeklerin elinde yoğunlaşmıştır; bu dönemde neredeyse istisnasız tüm görevler, erkek işleri olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca, savaş zamanındaki askerî faaliyetten bahseden semboller ve eserler; kahraman pilot imgelerine odaklanan şirket reklamları; ezici bir askerî dostluk hissi döneme hâkimdir (Mills, 1993). Uçmak; 1920'li yıllarda özgürlüğün yeni adı hâline gelse de Whitelegg'e göre, gökyüzüyle dans etmek isteyen kadınların mücadele etmelerini gerektiren köklü bir ön yargı tarihinin varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır (2007: 41).

XX. yüzyılda, pilotluk lisansına sahip olmasına rağmen havacılık sahasında kendisine pilot olarak yer açabilmek için mücadele eden hemşire Ellen Church; sektörü elinde tutan erkeklerin kadının uçmasının doğal olmadığı düşüncesinde olmaları ve Ellen’ı hemşirelik sertifikasına sahip olduğu gerekçesiyle pilot olarak değil de uçuş görevlisi olarak işe almaları ile tarihin “ilk kabin memuru” (Lovegrove, 2000: 14) unvanını almıştır.

Ellen Church örneğine eril tahakküm bağlamında bakıldığında; eril bir sahada erkeklerle eşit bilgiye sahip olmanın o sahaya girmek için yeterli olmadığı ve kadının daha aşağı bir statü sayılan pozisyonda görevlendirildiği görülmektedir. Bourdieu’nun (2015) habitus kavramından yola çıkan Bora bu durumu, şu şekilde açıklamaktadır:

“Egemenliğin kaynağı yalnızca üretim araçlarına sahip olmak değil, toplumsal olarak onaylanan beğenilere ilişkin ayırım hatlarını belirleme yeteneğidir de. Egemen grupların kendilerini yeniden üretme ve meşrulaştırma kapasiteleri toplumun ayırım hatlarını nerelerde çizeceğini belirleme yeteneğine bağlıdır. Egemen olmak, toplumsal değerlerin neler olacağını belirleme gücüne sahip olmak demektir. Egemen grup üyelerinin sergileyebildiği nitelikler, bu ayırım hattını belirler ve böylece kendi egemenliklerini, ayırım olarak meşrulaştırırlar. Sınıfın yeniden üretiminde anahtar kavram, Bourdieu’nun “habitus” dediği şey, üyelerinin kendi sınıflarının beğenilerini doğal olarak içselleştirmeleridir. Kültür içinde edinilen bir beğeni, doğalmış gibi sunulur. Dolayısıyla yaratılan sınıfsal ayırım, sahip olunan ekonomik sermaye ile belirlenen sabit bir sınır değil, sembolik mücadelelerin yürütüldüğü bir çatışma alanıdır” (2011: 17).

Bora’nın (2011) yorumundan hareketle; Ellen Church’ün havacılık sektörü egemenleri tarafından ayırım yaratmak üzere değerlendirilmiş bir kadın olduğu iddiasında bulunulabilmektedir. Ellen Church’ün sektöre girme çabası, havacılık sektörü patronlarının erilliğinin meşrulaştığının göstergelerinden birisidir.

Ellen Church; hayal ettiği uçuş deneyimine ulaşmak için tüm engellere rağmen San Francisco’da bulunan Boeing Hava Taşımacılığı’nın kapısını defalarca çalarak, havacılık sahasında kendisine yardımcı pilot olarak iş sağlanması için girişimlerde bulunmuştur. Church’ün aynı dönemde uçmaya olan tutkusu ile bilinen ve Atlas Okyanusu’nu tek başına geçen pilot Amelia Earhart (1929) gibi olma hayali, ticari bir uçakta pilot olamayacağına inandırılarak engellenmiştir: Pilotluk ve bir hava yoluna sahip olmak erkeklerin işidir (Mills, 1998). Bu görüş karşısında Ellen; uçaklarda uçan bir hemşirenin olmasının yolcular üzerinde yaratacağı rahatlatıcı etkiyi öne sürerek Boeing’in sahibi Steven Stimpson’ı, ikna etmeye çalışacaktır. Fikri diğer yöneticilere sunan Stimpson başlangıçta kendinden yukarıdaki yöneticiler tarafından reddedilir. Bu yöneticiler

kadınların uçmasının profesyonelce olmadığını düşünmelerine rağmen daha sonra, uçmaktan korkan erkeklere uçmak için cesaret olsun diye 3 aylık bir deneme sürecine tabi tuttıkları Ellen'ı işe alırlar (Whitelegg, 2007). Bu olgu çerçevesinde Ellen Church; cinsiyetçi bir anlayışla, “Kadınlar uçmaktan korkmuyorsa erkekler neden korkacak?” (Barry, 2007: 22) temalı önerme ile yolcu sayısını arttırmak adına işe alınan ilk kabin içi kadın uçuş görevlisidir. Bu durum ayrıca havacılık endüstrisinin kendini erkek egemen bir saha olarak meşrulaştırışının bir diğer ifadesidir. Yeni bir stratejiye ihtiyaç duyan havacılık endüstrisi yöneticileri, kadınları bu şekilde işin içine dâhil ederek pazarlama problemlerini çözmüşlerdir. Stimpson bu durumu, şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Uçaklarda genç kadınlara, kuryelere ya da adına her ne dersiniz deyin sahip olmanın, halkın seyahat etmesi için sağlayacağı muazzam etkiyi ve ulusun tanıtımı için ondan alabileceğimiz gücü hayal edin. Harika bir psikolojik yumruk olacaktır. Yemeklerin servis edilmesinin en zarif ve hoş yöntemi başka ne olabilir? Yolcular ile yakın ilgi kurulmasının yanı sıra acil bir durum için de değerli olacaklar. Hemşireler diğer yaşlıları olan kadınlara göre daha disiplinli, zeki ve uçak içindeki bürokratik işleri halledebilecek kapasiteye sahip” (Barry, 2007: 19).

Stimpson'ın sözlerinden hareketle, zaten uçmaktan korkan ve çoğunluğunu dönemin zengin erkeklerinin oluşturduğu yolculara bir de tehlike anından bahsetmek yerinde olmayacaktır. O günden bugüne, kabin memurlarının emniyet ve güvenlik için uçaklarda buldukları gerçeği hep saklanmıştır; meslek, hizmet sunumu üzerinden değerlendirilerek bugünkü sosyal kimliğini oluşturmuştur. “Ailenin sembolik sermayesini idare etme görevini üstlenen kadınlar gayet mantıklı bir şekilde iş dünyasında da bu rolü sürdürmeye çağrılır; burada kadınlardan hemen her zaman sunum ve temsil, karşılama ve ağırlama (“hava hostesi”, “resepsiyon hostesi”, “deniz hostesi”, “kongre hostesi”, “şoför-hostes”, “refakatçi” vb.) faaliyetlerini üstlenmeleri istenir” (Bourdieu, 2015: 126). Kabin memuru kadınların sahibi oldukları uçağın içinde gelen misafirlere ev sahipliği yapmadığı gerçeğinden hareketle; “hostes” kelimesinin çalışmada kullanılması, kadınları uçaktaki ev sahibeleri olarak yeniden konumlandırması ve bu çalışmada eleştirilen stereotipleri yeniden üretmesi sebebiyle uygun bulunmamıştır. Bu kelimenin yerine “kabin memuru” kullanımı tercih edilmiştir.

Boeing başarısının ardından Eastern 1931, American Hava Yolları 1933, Air France 1935, Western Hava Yolları 1935, TWA (Trans World Atlantic) 1933, Braniff 1937, Swissair 1934, Lufthansa 1938 ve KLM (Royal Dutch Airlines) Hava Yolları 1935 yıllarında (Mills, 2006: 55), uçaklarında çoğu hemşire olan, dönemin adıyla “hostesler” çalıştırmaya başlamışlardır. TWA'nın

sahipleri, uçaklarında yolcu konforunu taahhüt altına almak üzere “hostes” ifadesini ilk kez kullanarak mesleğin ismini belirlemiş olur (Barry, 2007: 21). “Host” kökünden türetilmiş olan hostes (Oxford, 2017), kelime anlamında belirtilen tüm misafirperverliği uçaklarda icra eden ve kadın olan görevli bağlamını kazanmış olacaktır.

Dönemin toplumsal anlayışında doğallaştırılmış olan bakım işi ile sınırlandırılan kadın, bu doğallaştırılmış davranışı başka bir sahada, bu sahaya girebilmek için kullanarak var olan ayrımın yeniden üretilmesine katkıda bulunmuştur. Bu alana girebilmenin yolu olarak denediği diğer tüm çabalar (görüşmeler, mektuplar, pilotluk eğitimi) kemikleşmiş olan ayrımın yıkılmasını sağlayamamıştır. Kadınlar bu ayrımı; ulusu için fedakârlık yapan, bekâr, korkuları gideren, yumuşak, naif, tedirginlik alıcı ve güzel hemşire kadınlar tanımı ile yapacaklardır.

Boeing yöneticileri hemşireleri işe alarak yolculara kendilerini evlerinde ve güvende hissettirmeyi garantilemiş olacaktır. Uzun yıllar bakım konusunda eğitim alan, neredeyse XX. yüzyılın başından beri hastanelerde hastalara kendilerini annelerinin ellerine teslim edilmiş gibi hissettiren, domestik unsurlarla donatılmış bu kadınlar; pilotların ve uçmaktan korkan insanların yardımcısı-bakıcısı olarak konumlandırılmışlardır. Bu kadınlar uzun süren uğraşlar ile uçakları güvenilir ulaşım araçları ve mesleği de profesyonellik isteyen bir iş hâline getirmişlerdir. Profesyonellik olarak öne çıkan uzmanlık alanları ise zamanla “en evlenilesi kadınlar”, “gökyüzü kızları” (Chicago Tribune, 2017), “yeminli bakireler”, “göz kamaştırıcı kızlar” (Schmidt, 2013) şeklinde birçok farklı tanım ile karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak dönem itibarıyla kabin memuru olarak çalışan bütün kadınlar görev alanlarını, ev işleri benzeri çalışmalarla “sınırlı” kadınsı uğraşlar olarak nitelemeye alıştırmışlardır; fizik kurallarını aşarak gökyüzünde uçan bir aletin içinde nasıl çalışacaklarını merak etmemişlerdir ancak uçağın havada kalma prensibini sorgulamamışlardır. Böylece işlerinin bilimsel içeriğinden uzak tutulmuş, edilgen, suskun bir çoğunluk oluşturulmuştur. Süreç tıpkı kendilerinden önce tıpta uzmanlaşmak isteyen hemşirelerin bakım işine razı olmalarına benzemektedir.

Kabin Memurluğu ve Uygulanan Beden Politikaları

Beden, yirminci yüzyılda; “etten ve kemikten ibaret organik beden, toplumsal pratiklerin bir etkeni ve aracı olan beden, öznel beden, kısacası bilinçli formların ve bilinçsiz itkilerin maddi zarfı olan deri-ben” (Courtine, 2013: 11) hâline gelmiştir. Beden bu ideolojik işlevde ruhun yerini almaktadır. Bu bedenler ve kurtuluş söylemi de iktidar mekanizmalarının bir parçasıdır; çünkü “kapitalist bir toplumda özel mülkiyetin genel statüsü aynı zamanda bedene, toplumsal pratiğe ve bu pratiğin zihindeki temsiline de uygulanır” (Baudrillard, 2004: 163). Beden bir sermaye olarak

algılanmakta, bu algı bedeni kuşatmaktadır ve sömürüye açık hâle getirmektedir. Kuşatılan bedenler ise özünde kimliği ve bireyi yok etmektedir.

Bora'ya göre beden politikası, kişilerin iktidarla ilişkilerinin kurulduğu ve yeniden üretildiği bir müzakere alanıdır: Bedenin biçimlenmesi, hareket alanı, sınırları sürekli yeniden ve yeniden müzakere edilir. Kadınlar açısından yaşama alanlarının/habitusun oluşmasında beden politikalarının yeri; genellikle, asıl olarak cinsiyet boyutuyla ele alınmıştır (2010: 93). Bu bağlamda, güzelliğin içinde barındırdıkları önem kazanmaktadır. Çünkü kadın bedenleri, idealize edilen sınırlar doğrultusunda şekillendirilmektedir. Güzellik, bu ideallerden bir tanesidir. Güzelleğe ilişkin olarak insanın zihninde yaratılan veriler, bireylerin kişisel kararları değildir. Güzellik kavramı da tıpkı diğer tüm kavramlar gibi kültürün bir ürünüdür. Güzellik söylemlerinin yoğunlaştığı en önemli alanı kadın bedeni oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ağırlıklı üstünde durduğu kadın bedenleri bağlamında güzellik; kadının miras aldığı fiziksel özelliklerini yermek ya da yargılamak hakkını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu durum, kaygılı ve nevrotik bir kadın tahayyülüne evrilmektedir. Bu çalışma bağlamında, ideal güzellik normlarına uymadığı için bir kadına dışlayıcı yargılarda bulunmak, kadınların kimlik oluşumuna engel olmak üzere kullanılan ataerkil bir tuzak olarak görülmektedir.

Uçuşların başladığı ilk günlerden bugüne kabin memurluğu, bir güzellik ideali etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda güzellik olgusu, kadına mal edilen bir sorunsala dönüşmüştür. Belirli bir mite karşılık gelen “ideal güzellik” ölçülerini yakalamaya çalışan kabin memurları; araçsallaştırılarak bir süs ve seks imgesine dönüşmektedirler. Gramsci'ye (1971) göre hegemonya; egemen grubun toplumsal yaşama dayattığı genel yönetime büyük kitlelerin kendiliğinden rıza göstermeleri ve bu yönetime tabi olmalarıdır. Başka bir ifade ile dayatmacı bir biçimde süregelen güzellik ideallerinin gerekliliğini sorgulamadan, üzerinde düşünmeden, kendiliğinden benimseyen kadınlar kendilerini hostes mitinin yaratıcıları konumunda bulabilmektedir.

Berktaş'a göre beden, çok güçlü bir sembolik formdur; bir kültürün merkezî kurallarının, hiyerarşilerinin ve hatta metafizik bağlılıklarının yazılı olduğu bir yüzeydir (2003: 130). Buradan hareketle kadın bedenlerinin günümüzde ne şekilde disipline edildiği, kadın bedeni sunumlarının analizi aracılığıyla sağlanabilir. Günümüz modernist ideolojileri, “özgürleşmeye” çağırdığı kadın bedenlerinin sunumları ile doludur. Kadın tarih sahnesinde, belki de hiçbir zaman bu denli göz önünde olmamıştır. Kadın devamlı olarak ideolojinin körüklediği “bakımlılık-bakımsızlık”, “çirkinlik- güzellik”, “zayıflık-şişmanlık”, “sağlık/hastalık” (Özbudun, 2007: 133) tanımlamaları ile sahnede yer almakta ve bu durum, kadınların vücutlarının biçimleriyle sürekli oynamalarını sağlamaktadır.

Bu bağlamda 2009’da Virgin Hava Yolları tarafından piyasaya çıkarılan ve 25. kuruluş yıldönümü kampanyası olan “Hâlâ Ateşli” reklamı incelenmiştir.

Görsel 1. Virgin Hava Yolları “Still Red Hot” Reklamı, 2009

(Kaynak: [The Guardian](#), 2018)

Reklam; bir kaptanın ve kabin ekibinin havalimanında, kalabalıkların (çoğunluğu erkek) hayran bir şekilde kendilerini izlediği geniş salondan yürüyerek geçişlerini konu almaktadır. Abartılı tasvirlerle aktarılan bu geçişte ekip, izleyenleri yalnızca kendilerine hayran bırakmakla kalmayıp aynı zamanda açıkça cinselleştirilen yanlarını da ortaya çıkarmaktadır. Yüksek topuklu, kırmızı rujan ayakkabıların görüntüsüyle başlayan reklam; yüksek topuklu ayakkabının toplumda özellikle medyada kadınlara atfedilen ve baştan çıkarıcı gücü ifade eden güçlü bir fetiş simge olduğunun bir kanıtıdır. Performativite, önemlilik ve anlamlandırma arasındaki ilişkiye odaklanan Judith Butler’ın (1990) “üretim senaryosu” dediği şey; bu reklamda oynanan, hava yolu endüstrisi ile ilişkili “cinsellik ikonografisi”ni açıklar görünmektedir. Buna göre kendimizdeki bir “iç” özellik sandığımız şey aslında, beklentiyle ve belli bazı bedensel performatif eylemler üzerinden ürettiğimiz bir şeydir. En uç anlamıyla, doğallaştırılmış bedensel hareketlerin halüsinatif etkisidir. Örneğin, “Ben Kadınım.” tanımlamasında olduğu gibi. Reklamda görüldüğü gibi performans, “çekici hostes kadın olma performansı”; tek seferlik bir edim değil tekerrürdür ve ritüeldir, beden bağlamında somutlaştırılmasıyla etkilerini göstermektedir.

“Ten, beden vitrinidir. Beden, düzgün hatlara sahip olmalı, kaygan, saydam, pürüzsüz, kusursuz ve hatasız bir görünüm sergilemelidir. Ten terlememeli, kokmamalı, pürüzsüz ve klimatize taze bir ten olmalıdır. Ayrıca bacaklara yapışan naylon çoraplar, vücuda yapışan etek ve giysiler bu ağdalı ve bakımlı tene adeta ikinci bir deri kazandırır. Beden, şık bir ambalaj kağıdıdır, her dem taze kalması beklenen” (Çabuklu, 2004: 102).

Virgin Hava Yolları, uçuş görevlilerine yaptığı bu ayrımcılığa yönelik suçlamalara yabancı değildir. Daha önce de benzer reklamlar yaparak kabin memuru kadınlar üzerinden kâr elde etmiştir. Bu bir şirket kültürüdür ve Virgin ile çalışmak isteyen kadınların zaman içinde özümsemiği bir kadınlık durumu söz konusudur.

Reklam, idealize edilmiş kadınlığın sunumudur. Aynı zamanda kabin ekibinin işi olarak gösterilen estetik ve cinselliğin, emeği marjinalleştirilmesi söz konusudur. Boğazdaki fular, ayaktaki topuklular, saçların bakımı gibi unsurlar; bir kadının bedenine uyguladığı fiziksel gerginlikler olmasına rağmen yüksek statünün bir göstergesidir. “Still Red Hot/Hâlâ Ateşli” gibi kampanyalar; kadınların özneliği ve emeğini yanlış tanıtmayı, hava yolu endüstrisi çerçevesinde sürdürmek üzere kullanmaktadır.

Kadın bedenlerini belli kalıplara sokmaya çalışan ama “her durumda onları ‘üzerlerinde serbest dolaşım (ve tasarruf) hakkına sahip oldukları’ bir ‘domain’ olarak kurgulayan bir ‘egemenlik iddiasının sonuçları’” (Özbudun, 2007: 134) olarak ortaya çıkan güzellik ideali, kozmetik ilahlarının işine geldiği kadar erkek cinselliğine de hizmet etmektedir.

Medyada sunulan kadın kimlikleri, giderek çoğalan bir biçimde eril söylemlerce tanımlanan bir cinsellik ve şiddetle örtüşür hâle gelmektedir. “Bu söylem ana hatlarıyla kadını pasif, kolayca el konulabilir, hükmedilir, parçalarına ayrılıp çeşitli amaçlar için kullanılabilir seyirlik bir cinsel haz nesnesine dönüştürür” (Saktanber, 1993: 213).

Hava yolu taşımacılığindeki hizmet kalitesi sadece kabin içinde sunulan hizmetler ile değerlendirilmektedir. Bunun nedeni, hava yolu ürününün sadece kabin içinde sunulan hizmetlerden oluştuğunu varsaymaktır. Oysa hava yolu ürününün talebi etkilemesi açısından daha önemli bileşenleri vardır (Gerede, 2015: 11). Bu bileşenler; seyahat süresi, uçuş sıklığı, uçuşun bağlantılı ya da direkt olması, zamanında kalkış başarısı, bagaj teslimi, biletleme işlemleri, bu işlemler için harcanan süre, havaalanında yolcular için bekleme salonları, internetten biletleme işlemleri, servis olanakları, kaza oranları olmasına rağmen hava yolu şirket reklamlarının birçoğunda sadece kabin memurlarının bedenleri görülmektedir. Dünyadaki pek çok örneğinde olduğu gibi görsel basın, çıplak kadın resimleriyle tiraj tuttururken; sözü geçen hava yolu şirketlerinin bir kısmı da satışlarının başarısını, kadını ve kadın cinselliğini metaforik bir imge olarak kullanmaktan sağlamaktadır (Saktanber, 1993).

Bir uçuş görevlisinin başlıca rolü, diğer ulaşım şekillerinde çalışan benzer personelinkinden çok daha büyük ölçüde, güvenlik etrafında şekillenir. Buna ek olarak uçuş görevlilerine çoğunlukla, yemek ve içecek servisi yapmak gibi müşteri hizmetleri görevleri ikincil bir sorumluluk olarak verilir. Hizmet ve servis; kabin memurlarının önem sırasında, ikinci planda kalan işidir. Kabin

memurları teorik olarak en kötü senaryolarda, yolcuların boşaltılması da dâhil olmak üzere acil durumlarda inisiyatif almak ve durumu değerlendirmek üzere eğitilmektedir. Kabin memurlarından ikincil ve görünmez görev olarak ise ek standartları karşılaması ve ekstra sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir. Bu da kadınların bedenleri aracılığıyla “kadınsılık” kurgularına uygun davranışlar sergilemeleri ile gerçekleştirilmektedir. Kabin memuru işe alım koşulları incelendiğinde, emniyet konusunda gösterilecek bir performans beklentisi ya da yeterlilik talebi görülmemektedir.

Virgin Hava Yolları’nda kabin memuru olabilmenin şartları, şirketin web sayfasının insan kaynakları bölümünde yer almaktadır.

“Virgin America, insanları sadece A noktasından B noktasına taşımak için kullanılan bir filodan daha fazlasıdır. Biz, uçakları araştırmak, insanları gitmek istedikleri yere götürmek ve bu süreçte onlara iyi vakit geçirmeyi sağlayan, statüko zorlayıcı kişilerden oluşan bir topluluğuz. Biz bir şeyleri kökten değiştirme aşamasındayız. Bu sebeple Virgin America herkes için değildir. Hava yolculuğunun yeniden yaratılması görevi, uysal, tok gözlü ve rahat olanlara uygun bir iş değildir.

Öyleyse;

Nasıl bir kişi bizim için bu işi yapabilir?

Yaratıcı, şefkatli, sabırlı, önsezilerine güvenen, içinden geldiği şekilde doğal davranan, konuşkan, nazik, hırslı, eğlenceli, mütevazı, cesur, sempatik, soğukkanlı, adanmış, tutkulu, meraklı, enerjik, ilham verici, güvenilir ve sıfatlarla arası iyi olan” ([Virgin America](#), 2016). Virgin Hava Yolları, [ilanında belirttiği gibi](#), kadınlardan uçak içinde ihtiyaç duyulabilecek olan ya da mesleğin var olma nedenine uygun (uçak içi emniyeti sağlamak) özellikler aramamıştır. Bunun yerine toplumsal cinsiyet rolleri ağırlıklı ve cezbedici unsurlar kullanmıştır. Bu unsurlar beden vasıtasıyla kadınların sergilemek zorunda bırakıldıkları unsurlardır.

Adın nesneyi canlandırması, nesneyi özneye dönüştürmesi demektir. Her hangi varlığın adı söylendiğinde, o varlığın imgesi ve ona bağlı başka imgeler zihinde canlandırılmaktadır (Cıbroğlu, 1996: 36). Bu sebeple “hostes” denildiğinde çoğunluğun bilincinde oluşan imgenin kaynağı, bu tarz reklamlarda görülebilmektedir.

Kabin memurları yaklaşık bir buçuk ay gibi bir süre şirket kültürü, havacılık ve emniyet kuralları ile ilgili eğitime tabi tutulmaktadırlar. “Eğitim havacılığın en önemli parçasıdır. Eğitim aşamasının en önemli kısmını ise görünmeyen ve anlatılmayan kurallar oluşturmaktadır” (Kişisel görüşme, 2017, G4). Bu kuralları uygulatmanın tek yolu ise sürekli gözetimdir. Gözetleyen net

olarak belli değildir. Eğitimci, yöneticiler, şirket sahipleri, kabin amirleri, diğer kabin memurları ve yolcular olabilir. Tekelioğlu, “ilk olarak devletin ve uzmanlaşmış kurumların başlattığı gözetim olgusunun, sonradan toplumsal yaşamın tüm kılcallarına nüfuz ederek onun yerini alan bir özneye dönüştüğünü ve bu öznenin kimliğiyle herkes ve her şey hakkında sürekli veri toplayan, işleyen ve bilgi üreten bir sistem haline gelerek gözlem altında tuttuklarını” tespit etmiştir (2003: 227). Tekelioğlu’nun yorumu bağlamında, kabin memurlarının işe alındıktan hemen sonra başlayan eğitim sürecinin tamamen gözetim olgusu üzerine kurulu olduğu ve bir süre sonra birbirlerini gözetleyerek sürece devam ettikleri olgusu ile örtüşmektedir.

Üniforma bir şirketin imajıdır. Dünyanın her hangi bir yerindeki havalimanında yürürken üniformalı bir kabin görevlisi, hava yolları için eş benzeri olmayan canlı bir reklamdır. Hava yolu şirketleri bunu, şirket imajlarının sunumunun bir projesi ve fırsatı olarak kullanırlar. Üniforma bütünlüğünü bozacak her hangi kişisel bir sunumun yapılmasına olanak tanımayan kesin kurallar bulunmaktadır.

Türk Hava Yolları’nın defilelerinden birinde Faruk Saraç tarafından tasarlanan yedi kıyafetin sunumu gerçekleşmiştir. Defileye katılanlara THY kabin memurlarının kullanacağı üniformanın belirlenmesi için bir anket dağıtılmıştır. Anket sonuçları, kullanılacak olan üniformayı belirlemiştir (Airkule, 2018).

Üniformanın sarıp sarmaladığı bedenin açıkta kalan diğer parçaları da çeşitli kurallar ile üniformaya uygun hâle getirilmiştir. Kabin memurlarının saçlarını toplamadan, açık bir şekilde kullanması yasaktır. Açık kalabilecek saçların uzunluğu, omuza değmeyen saçlar olarak belirlenmiştir. Bu saçların da kıvrıkcık olması durumunda açık bırakılmaması istenmektedir. Elektriklenen ve yüze düşen saçlar kirlilik belirtisi olarak kabul edilen sınırlardır. Uzun saçlara takılan tokaların renkleri ve büyüklükleri belirlenmiştir. Elektriklenmiş, bazı yerlerden kurala uygun olmayan şekilde dışarı fırlamış her saç teli, mutlaka saç spreyi ile ait olduğu yere iliştilmelidir. Renk olarak mavi, yeşil, kırmızı söz konusu değildir (Kişisel görüşmelerden elde edilen veriler, 2016). Saçın sarı, kahverengi ve siyah skalasında kalması gerekmektedir. Dönemin ideolojisine göre “sarı saç”ın bazı tonları (örneğin platin renk tonları) kimi zaman yelpazeden çıkartılmakta, kimi zaman geri alınmaktadır (BİA Haber Merkezi, 2018).

Makyajsız bir yüz ile uçuşlara katılmak söz konusu değildir. Makyajlar pastel tonlarda, ne çok aşırı ne de silik şekilde yapılmalıdır. Eğitimlerde genel olarak ne tür renklerin kullanılması gerektiği, uzun yıllardır uçan eğitimci tarafından hem eğitimler hem de uçuş hayatı boyunca tekrarlanarak aktarılmaktadır. Hatta eğitimlere uçuşa gider şekilde katılım sağlanmaktadır. Eğitim süresince kadınlara makyajsız gittikleri her gün neden bu şekilde eğitime katıldıkları, hasta olup

olunmadığı sorulmaktadır. Benzer şekilde makyaj çantası olmadan uçuşa gidilmesi, kabin amiri tarafından yazılmış bir eksi not olarak kabin memuruna geri dönmektedir. 15 dakikada bir yapılan kabin içi kontrollere makyaj tazelemeden çıkılmaması, mutlaka ruj sürülmesi gerektiği kabin amiri tarafından hatırlatılmaktadır (Kişisel Görüşme, 2016). Rujun rengi de yine ideolojilere göre değişkenlik gösterebilir. Kırmızı rujun bazı dönemlerde kullanımı uygunken başka bir dönemde bu renk yasaklanabilmektedir. Belirtilmemiş olsa bile sivilceden arınmış, lekesiz, iz olmayan yüze sahip olmanız için sağlıklı olmak devamlı vurgulanmaktadır. Dişler temiz, doğal bir görünüm sunmalıdır. Dişlerin ön cepheden bakıldığında tam bir set olması gerekir (Telegraph, 2018).

Kulaklarda yer alan takılar hakkında renk, ebat ve tarz; kabin memuru el kitabında belirlenmiştir. Kulağına 5 adet art arda sıralanmış küpe takan, kıkırdak kısmında piercing taşıyan ya da kırmızı bir küpe takmış kabin memuru görülmesi pek mümkün değildir. Daha ziyade üniformanın bütünlüğünü bozmayacak tarzda takılar görülebilir (Kişisel Görüşme, 2017, G6).

Her elde sadece 1 adet yüzük olmasına izin verilmektedir. Evlilik yüzüğü dışında, sembolik bir anlam taşıyan yüzüklere izin verilmez. Kadın kabin memurlarının tırnakları ojesiz olarak uçuşa kabul edilmesi ancak çok olağanüstü durumlarda ve açıklama yapılması şartı ile kabul edilebilmektedir. Bu da briefing esnasında kabin memurunun çantasında taşımakla yükümlü olduğu ojenin sürülmesi ile üstü kapatılacak bir mevzu olarak görülebilir. Üniforma bütünlüğünü bozacak renklerde bir oje sürülmesi mümkün değildir. Pastel renkli ojelerin ve french manikürü tarzı tırnakların tercih edildiği tüm eğitimler boyunca tekrarlanmaktadır (Kişisel Görüşme, 2017, G4). Tırnak uzunluğu; parmak ucunun ötesinde bir santimetrenin sekizde birini aşmayan boy, şeklinde tanımlanmıştır. Uçuş çantasında el kremi taşımak ise bir saygınlık göstergesidir (Kişisel Görüşme, 2017, G11).

Kola takılacak bir bilezik deri, ip, örgü, boncuk gibi basit malzemelerden yapılmamalıdır: Ebatları abartılı olmayan, zincir şeklinde bir gümüş ya da altın kabul edilebilir sınırlardır. Saat takılması bir kuraldır. Saatsiz uçuşa gitmek mümkün değildir. Takılması uygun görülen saatler, “spor” görünümlü olmayan aksine “zarif” görünümlü, dijital olmayan saatlerdir (Kişisel görüşmelerden elde edilen veriler, 2017).

Vücudun herhangi bir yerinde dövme taşıyor olmak yasaktır. Kimliğinizle ilgili en ufak bir ipucunu, günde 16 saatinizi geçirdiğiniz iş yerinize taşımanız yasaklanmıştır (Kişisel Görüşme, 2017, G7). İşe alımlarda kabin memurları iç çamaşırları ile kalacak şekilde soyunmakta ve vücutları kontrol edilmektedir (Kişisel görüşmelerden elde edilen veriler, 2017).

Şirket etek ya da elbise tercih eden kabin memurlarına giymeleri gereken çorabın rengini, inceliğini, kalınlığını, saydamlığını, parlaklığını en ince ayrıntısına (Penti, az parlak 46 numara gibi) kadar tanımlar (Kişisel Görüşme, 2017, G8). “Bacaklar, burun delikleri, kulaklar ya da koltuk altlarında görülebilen tüyler kesilmeli ya da başka şekilde çıkarılmalıdır” (Telegraph, 2016).

Ayaklara giyilen topuklu ayakkabının tarzı belirlenmiştir. Topuk yüksekliği her şirkette farklılık göstermekle birlikte beş santimden daha alçak değildir. Uçak dışında, havalimanında, ofiste topuklu ayakkabı olmadan dolaşmak yasaklanmıştır. Uçak içinde babet tarzı ayakkabıların giyilmesine izin verilir. Çünkü topuklu ayakkabı ile yüksüz 24 kg ağırlığındaki trolley’i (servis arabası) ters eğime karşı sürüklemek (Kişisel Görüşme, 2017, G9) bedene kalıcı zarar vermektedir.

Bedenin tüm bu bölümleri ile belirtilen kurallar; hava yolu şirketlerinin “Cabin Crew Manuel” (CCM) olarak belirtilen operasyon kitabında, birbirinden ayrılan bazı ufak değişiklikler haricinde hemen hemen benzer şekilde belirlenmiş kurallar bütünü olarak yer almaktadır.

Bulgular

12 kişiden oluşan katılımcıların görüşleri doğrultusunda anahtar kavramlara ulaşılmıştır. Kadınların ortak kullandığı kavramların başında, “güzellik”, “sabır”, “hizmet” gelmiştir. Ayrıca katılımcılar tarafından ifade edilen pek çok ortak değer de söz konusu olmuştur: Garantisi olmayan bir iş olduğu, çok fazla sayıda kadının mesleğe imrendiği, işe alımlarda kadınların tercih edildiği ve taciz. Alan araştırması ile birlikte elde edilen bazı sınırlı istatistik verileri de bu bölümde yer almaktadır. Özel hava yolu şirketlerinin çalışan sayısına ulaşmakta sıkıntı yaşanmıştır. Türk Hava Yolları’nın yıllık faaliyet raporlarından ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) web sayfasından cinsiyet dağılımları ile ilgili sınırlı bazı bilgiler elde edilebilmiştir. SHGM, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu ile 5431 sayılı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun çerçevesinde faaliyet yürüten Türk sivil havacılık otoritesidir (SHGM, 2017). SHGM’nin 2015 verilerine göre, havacılık sektörünün karar mekanizması olarak faaliyet gösteren kurumda çalışanların cinsiyet dağılımı 78 kadın, 181 erkek olmak üzere toplam 259 kişi şeklindedir. Türkiye’de çalışan kabin memuru ve pilotların cinsiyet dağılımı istatistiği ile ilgili bilgi kurumun elinde bulunmamaktadır (Kurum ile yapılan yazışma, 2017).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece istihdam etme sayıları ve oranları değil; istihdam edilme şekli, çalışılan pozisyon vb. gibi ele alınması gereken diğer yönleri de bulunmaktadır. Sadece çalışan kişi sayısı bazında yapılan incelemeler yanıltıcı olmakla birlikte, kadınların geleneksel rollerinden uzaklaşmadıkları işlerde çalışmaya devam ettiğini ve yönetim kadrolarında çoğunlukla yer alamadıkları gerçeğini gizlemektedir. Bu çalışmasının konusu

olmamakla birlikte, aynı şekilde çalışan pilotların cinsiyet istatistiklerine ulaşmak da gelecek toplumsal cinsiyet çalışmaları için aydınlatıcı olacaktır.

Saha çalışmasından elde edilen bulgular beden, emek ve toplumsal cinsiyet başlığı altında 3 ayrı bölümde analiz edilmiştir.

Beden

Gerçekte kadınları kendi rızalarıyla daha görünür hâle getiren bu meslek, kolayca kişisel yaşamın her türlü detayına erişerek mahrem alanları ve özgürlüklerin alanını işgal etmiştir. Yolcuların hayal gücünün ötesine geçen şey; tüm bu sessiz, sözsüz, yazısız kısıtlamalardır ve şirket politikaları gereğince kadın kabin memurlarının bedenleri üzerinde örtülü bir denetime sahip olunması durumudur.

Çalışmada irdelendiği üzere; kadının erkek egemenliğini ve gücünü destekleyecek bir tutum sergilemesi ya da erkekler tarafından geliştirilmiş bir tuzak olan güzellik mitine inanmış olması, kendi özgürlüğü ve eşitliği için yapılan mücadeleler konusundaki tartışmaların farkında olmadığını ya da bunları görmezden geldiğini göstermektedir. Çalışma kapsamında bu esaret, habitus kavramı ile kadınların toplumda geçerli erkek egemen değerleri içselleştirmeleri ve var olan erkek egemen hegemonyayı destekleyen konuma gelmeleri şeklinde açıklanmıştır.

Kabin memurlarının domestik unsurları devam ettirmesinin öncelikli nedeni, şirketlerin bedeni disipline etme politikaları uyguluyor olmalarıdır. Kabin memurları, belirtilen politikalardan ve şirket kurallarından yola çıkan eğitimler bitip uçmaya yetkin hâle geldiklerinde, bu çalışanların aynı zamanda şirket alt kültürüne uyum sağlamış ve artık hem gözetleyen hem de gözetlenen konumuna yerleşmiş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu anlamda güzellik; kabin memurlarının işe kabul edilmesine, devam etmesine ve meslekteki performanslarına etki eden içselleştirilmiş bir eril kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramsallaştırma dolaylı olarak işe başvuru yapmamış kadınların hayatlarına da etki etmekte, diğer kadınlar da kabin memurlarını bu kavramsallaştırma noktasından değerlendirmektedir.

Şirket kurallarına uygun davranışlar sergilemeyenler, dışlama ve utandırma gibi cezalandırma yöntemleri ile hizaya getirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum bedenin iş yerinde her gün sessiz bir monitör ile nasıl izlendiğini ve disiplin altına alındığını gösteren unsurlardan biridir: Şirket; saçınızın nasıl olması gerektiği konusunda kesin bir kural koymaz. Ancak saçınızın kabine yakışıp yakışmadığı, uçuşa gittiğinizde bu görünmez kurallar aracılığıyla ve imalarla kabul ettirilir: “Sanırım çirkin olmuş.” (Kişisel Görüşme, 2017), “Bu makyajla seni gece görsem korkarım.” (Kişisel Görüşme, 2017) gibi. Gözetlemek ve gözetlenmekten rahatsızlık duymamak,

kabin memuru olabilmenin en temel şartı olabilir. Bir kabin memuru, sadece iş yerinde değil, onu tanıyan insanların bakışlarında, onu tanımayan ama kabin memuru olduğunu bilen üst komşusunun bakışlarında; bakkalın, manavın, otobüs şoförünün bakışlarında kendisini izleyen bir mekanizmanın varlığını her zaman bilmektedir (Kişisel görüşmelerden elde edilen veriler 2017). Bu durum devamlı olarak kendini kontrol etme dürtüsünü de beraberinde getirmektedir. Devamlı kendini kontrol eden kabin memuru, bir süre sonra diğer kabin memurlarını da gözetlemeye başlayacaktır. Kendisi gibi olmayan kabin memurlarına “iktidarın bir başka gözü” hâline gelen gözüyle yaptırımlarda bulunacaktır. Bu yaptırımlar, davranışsal yaptırımlar (çok gülmek, az gülmek, yeterince gülmemek) olabildiği gibi bedensel uygulamalar da olabilmektedir.

Kurallarda yer alan zarif, kibar, doğal, uygun, aşırı gibi kıstaslar kadını üniforma içine girebilecek şekilde, uygun olarak yeniden tasarlamaktadır. Kişisel özellik taşımayan, kadınsı ve modern görünüme sahip bir görünüm yaratmak hedeflenmektedir. Belirgin bir makyaj şarttır ancak renklerin ve stilin kişisel olması yasaktır. Yoğun makyaj yasaktır. Şirketler kadınları nasıl yansıtmak isterse o şekilde göstergeler kullanmaktadır. Eğitimlerde, tüm kabin memuru adayları, bakım kurallarını takip etmeyi öğrenmeye başlamakta ve iş yerindeki "standart görünüm" bu şekilde sağlanmaktadır. Benzer bir şekilde yaşın da standart görünümü sağlamak açısından büyük bir önemi bulunmaktadır. 20-30 yaş arası alım yapan şirketler, çoğunlukla bekâr olan kadınları işe almaktadırlar.

Kabin memuru kadınlar için güzelliğin ise sadece fiziki/bedensel özelliklerle değerlendirilen bir olgu olarak algılanan ve ete kemiğe bürünen bir anlayışla kavrandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kabin memurlarına sorulan beden ve güzellik ile ilgili sorulara verilen yanıtlardan yola çıkarak, güzelliğin aynı zamanda iktidar söylemlerine bağlı olarak kavrandığı ve kabin memuru kadınların hayatlarını iktidar arzuları doğrultusunda şekillendirdiği tespit edilmiştir. Bizzat şirket çıkarlarına yönelik gerçekleşen işe alım prosedürü, kabin memuru kadınların bedenlerinin metalaşmasında etkili bir rol oynamaktadır.

Anarko-feminist bağlamda; sistemin kadını hapseden, bedenini elde tutarak beden sömürüsünün devamlılığını sağlayan yanlarının farkında olunmasına rağmen güzelliğin aynı zamanda bir statü ve güç sağlama yöntemi olarak kullanıldığı ancak kadınların bu gücün iktidar tarafından üretilmiş bir olgu olarak kendilerine sunulduğunun/dayatıldığının farkında olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kabin memuru kadınlar tarafından güzellik, hakları elde etme anlamında bir güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu kadınlarda hem kendisini kuşatan “güzellik idealine” bir tepki söz konusudur hem de bu sınırlar içinde bir görünüme sahip olarak kendilerini -diğer kadınlardan olumlu bir bağlamda- ayrı konumlandıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Güzelliğin mesleğe kabul edilmede oynadığı rolü saptamak üzere; “bu mesleği yapacak bir kişinin en belirgin özelliğinin ne olduğu” sorusu sorulmuştur. Soruya “güzel olması” cevabını veren 11 kişi olmuştur. Kendisinin güzel olmadığını düşünen hiç bir kabin memuru olmamıştır. Bedenlerinin kontrolü kendilerindeymişçesine sınırsız sayıda tasvir imkânı sunulan kabin memuru kadınlar arasındaki baskın söylem, güzelliklerinin tescillenmiş olmasının kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağladığı yönündedir.

Şirket sahipleri, şirketin yüzü olacak yeni kabin memurlarını değil, yeni üniformalarını aramaktadırlar. Kabin memurları sadece bu üniformayı, üniformanın içinde barındırdığı anlama uygun şekilde taşıyacak olan kişidir. Bu anlam, dönem ideolojisini yansıtacak özelliklerle donatılmıştır. Tasarlanan yeni kıyafetler bir grup şirket yöneticisi, moda tasarımcıları, bürokratlar ve davet edilenler tarafından belirlenir. Özellikle Amerika’da, kabin memuru üniforma tasarımlarının değişen ideolojilere uyumlu olarak değişimini izlemek mümkündür. İlk kabin memurları, hemşire kıyafetlerini andıran kepleriyle ve pelerinleriyle sahneye çıkmaktadır. İkinci dönem üniformalar, orduyu çağrıştıran militarist hatlara sahiptir: Ceketlerde vatkalı omuzlar ve mavi renk hâkimdir. 1960 sonrasında, savaştan bunalanlara hitap edecek şekilde pastel renklerle kombine edilmiş ve keplerden bağımsız, şapkalı üniformalar yaratılırken üniformaların kadın bedeninin cinsellik çerçevesinde algılanmasını sağlayacak bazı özellikler barındırdığı da görülmektedir. “Hosteslik” teriminin yerini “kabin memurluğu” terimi aldığı anda ise artık profesyonel memur görünümü olabilmek için yaratılmış üniformalar vardır. İçinde yaşadığımız dönemde ise şirketlerin kimlik arayışı içinde olduğu izlenebilmektedir (Delta Hava Yolları, 2017).

“Gençlik” toplumsal değerler içinde kadın güzelliği ile birlikte anılmaktadır (Yaktıl, 2010). Bu çalışma da yaş ilerlemesinin kadın güzelliği için negatif bir süreç olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Kabin memurluğu özelinde de yaşa bağlı olarak işten çıkarılacağını düşünen ve hatta bu sebeple işten çıkarılan kabin memurları çoğunluğu oluşturmaktadır.

Kadın kabin memuru adaylarının ve çalışanlarının, işe alım sürecinde başlayan ve tüm meslek hayatları boyunca devam eden, bedenleri ile ilgili uygulanan tüm politikalar; yasa yapıcı ve sermayedarların ortak çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

Uçak içindeki patriarkal sistem, bir kadını diğer bir kadının karşısına koyma yöntemini benimseyerek varlığını güçlendirmektedir. Millett, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “[Patriyarkal sistem] geçmişte bunu iffetli kadınlar ile iffetsiz kadınlar üzerinden yaparken daha sonra çalışan kadınlar ile ev kadınlarını karşılaştırarak yapmıştır. Bugün bunlara ek olarak güzel kadınlar ile çirkin kadınları karşı karşıya getirmiştir. Böylece erkekler kadınları erdemleri, yaşları ve güzellikleri ile kıyaslayarak birbirlerine rakip hale getirerek onları etkisizleştirmektedir” (2011:

68-69). Kabin içinde, hâlâ devam eden iffetli/iffetsiz ayrımının izlerine rastlanabilmektedir. Uçak içinde kadınların birbirleri ile yüz yüze küçük dayanışma grupları bile kuramamasının sebeplerinden biri de bu ayrımdır. Habitusun sınırları; iffetli/iffetsiz ayrımı, aşırı makyaj yapan, az makyaj yapan, çok gülümseyen, az gülümseyen gibi sıfatlar aracılığıyla ile yaratılmaktadır.

Eğitimlerde uygulanan sessizleştirme politikası hakkında sorulan sorulara tüm kabin memurları; özel bir sessizlik eğitimi yapılmadığını ancak çalışma hayatları boyunca bu durumun örtük bir şekilde vurgulandığını, bu konunun her fırsatta eğitimlere yedirildiğini belirtmişlerdir.

Şirket içinde kabin memurlarını sessizleştirilme uygulamalarının kabin memurları tarafından bir engelleme aracı olarak algılanmadığı ancak diğer kabin memuru kadınların “cahil olduğu” ya da “basit konulardan anladıkları” fikrinin baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa kabin memurlarının kendi aralarında entelektüel konular hakkında konuşmamasının nedeni sessizleştirme politikasıdır. Aslında tüm kabin memurları sessizleştirme uygulamalarının farkındadır. Ancak yine her biri, kendileri dışındaki diğer kadınların basit konular hakkında konuştukları, kısır bir vizyona sahip oldukları, tek bildiklerinin makyaj ve güzellik olduğu gibi söylemler üretmektedir. Bu durum, artık kabin memuru olmayan kadınların mesleği hâlâ yapmakta olan kadınları önemsizleştirilmesi açısından dikkat çekicidir.

Görüşülen kadınların deneyimlerine ilişkin ifadelerden yola çıkarak Bourdieu'nun (2015) farklı toplumsal alanların sınırlarını ve bu alanların meşru olanın ne olduğuna kendi sınırları içerisinde karar verdiğini, alan içindekilerin de sınırları belirleyen kuralları bilinçli ya da bilinçsiz olarak içselleştirdiğini belirten habitus kavramı; kabin memurluğu yapan kadınların geleneksel söylemleri sürdürmeye devam ettiği sonucunu dolaylılamaktadır. Kadınlar diğer kadınları, eril söylemler yoluyla alt etme yoluna gitmektedir. Bu durum kadınların bir araya gelmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Kabin memurluğuna yeni başlayan kişiler kabin memuru habitusunu; önceki kabin memurlarının deneyimleri, yönlendirmeleri ve eğitimin yanı sıra kendi gözlemleri yoluyla da öğrenmekte ve onlar gibi davranarak alanda kabul görmektedirler. Eski kabin memurları gibi davranmayan kabin memurları cezalandırılmakta, dışlanmaktadır ve baskı görmektedir.

Bir “utandırma politikası” olarak kabul edilebilecek kilo kontrol uygulamaları, uyarı alan kabin memurunu utandırmakta ve sessizleştirme yollarıyla da bu bilginin başkalarıyla paylaşılmasının önü kapatılmaktadır. Bu utandırma, kabin memurunun şirketten aldığı uzaklaştırma ile sağlanmaktadır.

Utandırma politikasını daha derin ve başka vakalarla örneklendirebilmek adına sorulan “kabinde utanılan bir an olup olmadığı” sorusuna kabin memurları genel olarak ilk günlerde

yaşadıkları deneyimleri anlatarak cevap vermişlerdir. İlk zamanlar kültüre alıştırılma ve eğitilme yöntemi olarak benimsenen utandırma, diğer kabin memurları ve erkek pilotlar tarafından yeni gelenlere uygulanması açısından önem taşımaktadır.

Bu durum, utandırma sürecinin varlığını ortaya koymakla beraber, kokpitin kabine olan üstün konumuna da işaret etmektedir. Ayrıca, kokpitten bir erkek arkadaşın olması, ayrıcalık olarak kabul edilmiştir. Görüşmeciler tarafından bu ayrıcalık, diğer kadınların yaşadığı sıkıntılardan muaf tutulmaya olanak sağlama olarak ifade edilmiştir.

Kabin memurlarına uçakta taciz vakaları yaşanıp yaşanmadığı sorulduğunda 3 görüşmeci hariç tüm görüşmeciler taciz vakalarını, başlarına gelen çeşitli olaylarla ve yaşandığını belirterek yanıtlamışlardır. Kabin memurlarının cinsel taciz sorusu karşısında şaşırmadıkları, olağan bir durumu karşılarcasına tepki verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan uçak içi çalışma sahasının ortamı, mesleğin kültürel kimliği gibi faktörler ise kadınların yaşanan taciz vakalarına tepkisini farklılaştırmaktadır. Taciz vakasının sıradanlığının dile getirildiği söylemler, kadınların tepkilerini ehlileştirdikleri ve şirket yetkililerinin de kendilerinden bunu istediği yönünde olmuştur. Tepkiler işten ayrılmaktan çok; tepkisiz kalma, kulak tıkama ve önemsizleştirme şeklinde oluşmaktadır. Bireyler işten ayrılmamasına rağmen yukarıdaki davranışları sergileyerek, erkek egemen toplumsal algıya bağlı olarak şekillenen örgütsel yapıyı destekler hâle gelmektedir. Bu tepkisizlik, kadınların kendi bedenlerinde ve yaşamlarında kendilerini engelleyen erkek egemenliğini içselleştirdiklerini düşündürmektedir.

Beden ile ilgili uygulanan politikaların kabin memurları üzerinde yarattığı tahribat bulgularının yanı sıra sağlık açısından yaşanan sıkıntılara işaret eden söylemler de bulunmaktadır. Ortak olarak dile getirilen bel ve boyun fıtığı, kulak ameliyatları ve kulak zarı delinmesi, hamilelik kayıpları, yanıklar ve ancak 5 yılda bir yapılan, yeterince kapsamlı olmayan medikal kontroller sağlık sorunlarının varlığına birer işarettir. Anlaşmalı havacılık hastanelerinde gerçekleştirilen kontrollerde yapılan tetkiklerin formalite bazında kaldığı ve yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Emek

Verilerin emek üstünden değerlendirildiği ikinci kısımda; kabin memurlarının yaptıkları işi nasıl tanımladıkları, konumlandıkları ve buradan yola çıkarak emeklerine nasıl bir maddi ya da manevi değer biçtiklerinin bilgisine ulaşılmak istenmiştir. Meslek için harcanan emek ve karşılığında yaşanan tatmin ile ilgili çeşitli sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Görüşme yapılan kadınların büyük çoğunluğu, mesleklerini kendilerinin nasıl algıladıklarını açıklarken “emniyet” ve “hizmet” kavramları arasında çelişki yaşamıştır. Uçakta bulunma nedenlerini, emniyet amaçlı bir takım teknik bilgiler ışığında önlemler almak, yolcuları güvende tutmak ve yolcu hayatından mesul olmak şeklinde tanımlamak isterken bunun dışarıdaki insanlarca bilinmediğinden yakınmışlardır. İkinci bölümde incelenen reklamlarda da analiz edildiği üzere; kusursuz, terlemeyen, iş yaparken görüntülenmeyen kadın sunumları, kabin memuru kadınların emeğini görünmez kılmaktadır.

Emek bağlamında kabin memurlarının işçi kategorisinde değerlendirilmediği ve kabin memurlarının da kendilerini işçi olarak tanımlamak istemediği ortaya çıkmaktadır. Kabin memurları, emek yoğun çalışan diğer işçiler arasında ciddiye alınmamaktadırlar; çünkü işçi olmak için çok gösterişlidirler. Farklı sektörlerde çalışan orta ve alt düzey yöneticiler arasında da ciddiye alınmamaktadırlar; çünkü sadece beden sunumlarıyla var oldukları ve bir uzmanlık alanlarının olmadığı kabul edilmektedir. Kabin memurlarının gösterişli kadınlıkları onları işçi tanımlamasından uzaklaştırırken her hangi bir işçi tanımına girmelerine de engel olmaktadır. Kabin memurluğu işten ziyade sadece kadınlık performansının sergilendiği bir olgu olarak kabul görmektedir. Terlemenin olmaması gereken bir olgu olduğu, kokmamaya çalışmak için çaba harcandığı aksi hâlde işçi gibi görünecekleri ve bunun da meslek algısını zedeleyeceği düşünülmektedir.

Kabin memurlarının belirlenmiş mesai saatleri yoktur. Havada ne kadar süre kalacakları hava koşullarıyla, operasyonla ve teknik yeterlilikle bağlantılıdır. Uçuşlar günlük yaşamla iç içe geçmiş emek yoğun bir süreç silsilesidir. Tıpkı ev işlerine ayrılan zaman diliminin günlük yaşamın başka faaliyetlerine ayrılan zaman diliminden farklılaşmadığı gibi, uçuşlara ayrılan zaman dilimi de günlük yaşamın başka faaliyetlerine ayrılan zaman diliminden ayrılmaz. Yapılan işler günlük yaşamın ta kendisi hâline gelmiştir.

Kadın kabin memurları, uçuş olan günlerde saatler öncesinden bedenini uçuşa hazırlamaktadır. Uçuşun olmadığı günlerde ise uçuşa gideceği günler için gerekli olan çorap, makyaj malzemesi, manikür, pedikür, ağda, saç boyama gibi eksiklik olarak tanımlanan durumları

tamamlamaktadır. Üstelik bunlar için şirketten ayrı bir ödenek ya da izin günü hakkı almamaktadır. Kabin memuru kendisine verilen 1 aylık ya da 15 günlük programlara bağlı yaşamaktadır.

Kabin memurları kendilerine verilen programın dışına ancak şirket uçuş değişikliği yaparsa veya sağlık problemleri yaşarlarsa -rapor alarak- çıkabilmektedir. Programda hak ettiği izinlerini şehir dışında geçirmek istediğinde şirkete bilgi vermektedir. Programda belirtilen nöbet günlerinde, evde ya da şirketin belirlediği bir yerde uçuş beklemektedir. Üstelik bunun için bir ücret almamakta; bu süre, uçuş görev süresi olarak kayıt altına alınmaktadır. Bu durum ev kadınlarının iyi bir ailenin kurucusu olma sıfatıyla ödüllendirilmesine benzemektedir. Özel sektörde bir sendikaya bağlı olmayan kabin memurları da uçuşlar esnasında maaşlarına eklendiği belirtilen uçuş tazminatları ile ödüllendirilmekte ve sonunda emekli olmaya ya da tazminata hak kazanamamaktadırlar.

Kadınlık arzularının kışkırtılması ile bir tipe bürünme ideali, aynı zamanda sınıfsal farkları da görünür kılmaktadır. Çünkü beden; yalnızca kişinin kendilik algısının bir parçası değildir, aynı zamanda toplumsal konuma ilişkin işaretleri de taşımaktadır. Kendisi için zaman ve para ayırabilen kadınlar ile para ayıramayan kadınlar arasındaki farklılıklar, kadınların ekonomik sınıfına işaret etmektedir (Bora, 2010: 88-89). Ancak kendisi için zaman ayırabilen kabin memuru, bu zamanı devamlı güzelleşme ve güzel kalma çabası için harcamaktadır, yani şirketin var olma amacına hizmet etmektedir. Aynı zamanda kazandığı parayı da güzel kalmak ve güzel olmak için aldığı kozmetik ürünlerine, kıyafete, estetiğe ve tescilini devam ettirmek üzere sistemin ona parası karşılığında sunduğu hizmetleri kullanmak üzere harcamaktadır. Bu kadınlar, bir yandan güçlü olmaya çalışırken öte yandan bedenlerini sürekli bir şekilde değiştirip dönüştürmeye çalışmaktadırlar.

Emek bağlamında, kabin memuru olarak çalışan kadınlar açısından güzel, bakımlı, çekici görülmek ile iffetsiz görülmek arasında, sürekli farkında olunan bir gerilim olduğu gibi işçi olarak görünmek ile personel olmak arasında yaşanan sağlıksız bir kurgu da bulunmaktadır. Kabin memuru kadınların kendilerini işçi olarak konumlandıramamalarının ve bu şekilde konumlandırılmamaları için çeşitli yollarla üretilen "idealize edilmiş kadın kabin memuru modelini" söylemlerinde tercih etmelerinin, emeklerinin görünmez kılınışında önemli etkisi bulunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet

Günümüzde kadınların karşı çıktıkları ve mücadele etmek zorunda kaldıkları birçok sorunun toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğu yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Yapılan

görüşmeler sonucunda ortaya çıkan veriler, toplumsal cinsiyet alt başlığının bu çalışmada yer almasını sağlamıştır.

Kabin memurlarının cinsiyetlendirilmiş ve bir stereotip hâline gelmiş mesleklerini, çalışmanın önceki bölümlerinde irdelenen bazı davranışları sergileyerek, cinsiyetli yapmaya katkı sağladıkları ve yeniden üretime katıldıkları tespit edilmiştir; ancak kabin memurlarının bunu yaparken cinsiyetçi normlar hakkında sahip olunan farkındalığının yetersizliği ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle bu kadınlar, kendilerinin “nitelsiz bir uçuş görevlisi” olarak görülmelerini önlemek için beden tahribatını ve beraberinde duygusal emeği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedirler.

Narinlik, zayıflık, hoşgörü, sabır ve kibarlık ile özdeşleştirilen kadınların bu alanda sergiledikleri bedensel performansın ve bu performansın beraberinde getirdiği duygusal emek yükünün meslekte kabul görmesinin temel şartlarını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen hâkim ideolojik aygıtlarla, kabin memuru habitusunun devamlılığını sağlayan yöntemlerle ve bizzat kadınların kendi katılımlarıyla üretilerek yaratılan kabin memuru stereotipinin oluşumunda, toplumsal cinsiyet algısının kadınların hayatını dönüştürmek adına büyük önem taşıdığı tespit edilmiştir. Alan çalışmasında elde edilen veriler, kadına toplumsal olarak biçilen rollerin çoğunlukla “normal” algılandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Kokpit/kabin ve akıl/hizmet ikiliğinin erkek/kadın ikiliği ile ilişkilendirilmesi, görüşme yapılan kabin memurları tarafından sorgulanmayan bir norm olarak ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler süresince kabinden kokpite geçmek isteyen, pilotluğu denemek isteyen kabin memuru olmamıştır. Bu girişimin temelinde yatan, kadınların kamusal alanda karşılarına çıkan “cam tavan” engelidir.

Yapılan çalışma, kabin memuru kadınların, sahip olduğu kültürel örüntülere bağlı olarak, çalışma hayatında mesleğin cinsiyetli inşasını nasıl anlamlandırdıklarını belirlemeye çalışmıştır. Erkek egemen toplumsal değerlere bağlı uygulamalarla kendini gösteren ve güç ilişkilerinin bu değerler üstünden kurulduğu bir alan olarak kabin memurluğunun kabin memuru kadınlar tarafından nasıl görüldüğü önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanda sözüne hiç yer verilmeyen kabin memuru kadınların mesleğe bakış açıları, deneyimleri ve müzakere yöntemleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma sorunsalını kapsayan olgulara yönelik olarak ortaya çıkan kavramlar olan kabin memuru stereotipi, hava yolu şirketlerinin politikaları aracılığıyla yaşanan beden ve emek sömürüsü, kabin memurlarının toplumsal cinsiyet algısı ve medyada temsil şekilleri, çalışmanın temel noktalarını oluşturmaktadır.

Sonuç

Kadın kabin memurları kamusal alanda yer [alıyor](#) ve erkekler karşısında birey olarak güçleniyor gibi görünse de şirket politikaları, hâkim ideoloji ve onun aygıtları dışında kendileri de androsentrik bir toplumda birey olabilmek üzere gelenekselleşmiş rollerini yeniden üreterek toplumsal cinsiyet eşitsizliğine katkı sağlamaktadır. Kadınların güçlenmesi yalnızca ekonomik bağımsızlık bağlamında düşünülmemelidir. Kadınların çalışma alanlarında, toplumsal cinsiyetlerine bağlı olarak konumlandırılan işleri kabullendikleri ya da üretilen işlerin toplumsal cinsiyetli olarak dönüşmesi için iktidar tarafından kesin çizgilerle ayrımların yapıldığı ve kadınların bu sahalarda erkek egemenliğini ve iktidar uygulamalarını destekleyici davranışlarda buldukları, bu çalışma özelinde ortaya çıkan önemli bir gerçekliktir.

Araştırmadan elde edilen veriler; kokpit/kabin, erkek/kadın, akıl/duygu, teknik/hizmet gibi ikilikler yolu ile şekillenen uçak habitusunun içinde kabin memuru kadınların bedenlerinin kontrolü kendilerindeymişçesine bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bedeni süslemek, güzelleştirmek ve giydirmek aynı zamanda kimliği de değiştirmek anlamına gelmektedir. Bedenin kontrol edilmesi kimliğin kontrolünü sağlamaktadır. Kabin memurları özelinde uygulanan beden politikalarının bu çalışmada ele alınabildiği kadarı, kabin memuru kadınların uçak içinde var olma stratejilerini, müzakere yöntemlerini ve kimliklerini dönüştürme yolculuklarını beden, emek ve toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Kabin memurlarının, uçakta çalışmak için geliştirmek zorunda kaldıkları bir takım müzakere yolları tespit edilmesine rağmen buldukları bu yöntemlerin çözüm üreten pratiklerden uzak olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır. Devlet politikaları, toplum ve şirketler tarafından üretilerek bugüne getirilmiş meslek kimliğinin kabin memuru kadınları kendilerini gerçekleştirme konusunda desteklemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kabin memurları özelinde ele alınan toplumsal cinsiyet kavramının uçak içinden tamamen kaldırılması, ancak kadınlığın kültürel tanımının toplumsal zihinde kolektif olarak dönüştürülmesi ile mümkün olabilecektir. Bu bağlamda her alanda gerçekleşecek bir yapıbozuma ihtiyaç vardır. Dile, tarihe, hukuka ve kamusal alana ait diğer pek çok unsurun kadınlar açısından anlamı sorgulanmaya değerdir. Havacılık alanında yapılacak feminist bilinçlendirme çalışmaları kadınların farkındalıkları yönünde etkili olacak ve mesleğin kimliğinin olumlu dönüşümünü sağlayacaktır. Havacılık sahasında yapılacak feminist analizler, bu çalışma kapsamında ele alınamayan diğer cinsiyetçi güç ilişkilerini deşifre etmeyi amaçlamalıdır. Erkek kabin memurlarının sahada yaşadığı sorunlar toplumsal cinsiyet bağlamında ayrıca incelenmelidir.

Yapılan çalışma kapsamında anarko-feminist bağlamda sorulan kabin memuru kadınların bu işi neden bu kimliğiyle yapmaya devam ettikleri sorusunun cevabı, ataerkil kodların

çözülmesinde, her alandaki kadınların bilinçlenmesinde ve inşa edilmiş kadınlık imgesinin sorgulanarak yapıbozuma uğratılmasında aranmalıdır. Kadınların yapılacak feminist bilinçlendirme çalışmaları aracılığıyla bir araya gelerek ortak amaç doğrultusunda hareket etmesi sağlanabilecektir. Kabin memuru özelinde; makyaj, güzellik, medya sunumları, mesleğin cinsiyetli inşası ve toplumsal cinsiyet rolleri temelli değersiz addedilen işler gibi konuların yeniden ele alınması gerekmektedir. Kadınlığı beden ve cinsellik ile sınırlandıran söylem, sadece kabin memurları özelinde değil birçok alanda kadınların profesyonelleşmesinin önüne geçmektedir. Gerekli yasal düzenlemeler yapılarak devlet ve özel hava yollarında çalışan tüm kabin memurlarının eşit haklara sahip olmasının yolu açılmalıdır. Bu da ancak kabin memuru kadınların bu haklarını talep etmesi ile gerçekleşebilecektir.

Üniversitelerde açılan Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Programlarında, toplumsal cinsiyet dersi müfredata eklenmelidir. Kabin memuru olmak isteyen kadınların, mesleğin tarihsel gelişimi ve cinsiyetli inşası hakkında bilgilendirilerek “hostes miti”nin, işe yeni başlayan kadınlar tarafından yeniden üretilmesinin engellenmesi sağlanmalıdır. Kadınlar, havacılık alanında kariyer yapabilecekleri diğer basamaklar hakkında bilgilendirilmeli ve kendilerini havacılık sektöründe sınırlı bir alanda konumlandırmalarına engel olunmalıdır.

Havacılık alanında yapılacak “sözlü tarih” çalışmaları, bu alanda kadınların tarihini saptamak, toplumsal cinsiyet ile müzakere yöntemlerini ortaya çıkarmak açısından da önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Andrews, M. (1995). “Daredevils and Ladybirds: Gender and the Aviation Industry Before World War II,”. *Essays in Economic and Business History*(13), s. 285.
- Barry, K. (2007). *Femininity in Flight: A History of Flight Attendants*. Durham And London : Duke University Press.
- Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bell, E. S. (1993). A Place in the Sky: Women Writing About Aviation, 1920-1940,. *Proteus: A Journal of Ideas*, s. 43.
- Berktaş, F. (2003). Meşum Kadınlar, Solucanlar, Maymunlar, Zehirli Sarmaşıklar Vesaire: 19. Yüzyıl İngiliz Popüler Kültüründe Kadın Kurgusu. B. Fatmagül içinde, *Tarihin Cinsiyeti* (s. 131-146). İstanbul: Metis.
- Bora, A. (2010). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim.

- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. İstanbul. Bağlam Yayıncılık.
- Butler, J. (1990). *Calls 'The Scenography of Production'* .
- Cıbroğlu, Y. (1996). *Kadını Yazısız Tarihi 'M' ve 'N' Sesi*. İstanbul: Payel
- Corn, J. (1983). *The Winged Gospel. America's Romance with Aviation, 1900-1950*. New York: Oxford University .
- Courtine, J. J. (2013). "Giriş", *Bedenin Tarihi 3- Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl*. (der. A. Corbin, J. Courtine, G. Vigarello, (S. Özen, Çev.) İstanbul: YKY.
- Çabuklu, Y. (2006). *Bedenin Farklı Halleri*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Feminist Tarih Yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası*. (der. S. Sancar), 21. *Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*.
- Earhart, A. (1929). *The First Women's Air Derby. An interview with Amelia*. (F. D. McMullen, Röportaj Yapan) *The Woman's Journal*.
- Gerede, E. (Dü.). (2015). *Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü
- Gils, B. (2009). *Pioneers of Flight: An Analysis of Gender Issues in United States Civilian (Sport) and Commercial Aviation 1920-1940*. Canada: University of Windsor.
- Gramsci. (1971). *Selection from the Prison Notebooks*.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lovegrove, K. (2000). *Airline: Identity, Design and Culture* . China : Laurence King.
- Mills, A. J. (1993). *Strategy, Sexuality And The Stratosphere: Airlines And The Gendering Of Organisation*. Colchester, England: University of Essex.
- Mills, A. J. (1998). *Cockpits, hangars, boys and galleys : corporate masculinities and the development of British Airways*. *Gender, work and organization*(5), 172-188.
- Mills, A. J. (2006). *Sex, Strategy and the Stratosphere: Airlines and the Gendering of Organizational Culture*. Palgrave Macmillan .
- Millett, K. (2011). *Cinsel Politika*. İstanbul: Payel
- Oakes, C. (1985). *United States Women in Aviation 1930-1939*. Washington: Smithsonian Institution Press.

- Özbudun, S. (2007). Bir Egemenlik Alanı Olarak Kadın Bedeni. S. Özbudun, T. Demirer, ve C. Sarı içinde, *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'- Ataerki* (137-145). Ankara: Ütopya.
- Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme*. Ankara: İmge kitapevi.
- Saktanber, A. (1993). Türkiye'de Meyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne . Ş. Tekeli içinde, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 211-232). İstanbul : İletişim .
- Schmidt, L. (2013). *Glamour in the Skies: The Golden Age of the Air Stewardess*. History Press.
- Tekelioğlu, O. (2003). Foucault Sosyolojisi. Alfa Aktüel, Bursa.
- User, İ. (2010). Biyoteknolojiler ve Kadın Bedeni. E. Y. İnceoğlu, ve A. Kar içinde, *Kadın ve Bedeni*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yaktıl, O. G. (2010). Güzellik Kadınlar İçin Nasıl Vaade Dönüşür: Kadın Dergilerindeki Kozmetik Reklamları Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 6(3), 184-195.
- Whitelegg, D. (2007). *Working the Skies: The Fast-Paced, Disorienting World of the Flight Attendant*. New York and London: Newyork University Press.

İnternet Kaynakları

<http://pioneersofflight.si.edu.tr>

<https://airandspace.si.edu/exhibitions/golden-age-flight>.

<https://en.oxforddictionaries.com>

<https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-2003-02-26-0302260018-story.html>

<https://www.theguardian.com/media/2009/feb/09/virgin-atlantic-ad-sexist-ofcom>

<http://bianet.org/bianet/kadin/146208-thy-de-kirmizi-ruj-yasaklaniyor>

<https://www.telegraph.co.uk/travel/news/unusual-flight-attendant-requirements-the-good-the-bad-the-beautiful/>

<http://web.shgm.gov.tr>

<http://news.delta.com/timeline-evolution-deltas-uniforms>,

<http://www.airkule.com/haber/THY-UNIFORMALARI-SECIYOR/5614>, 2018

<https://www.virginamerica.com/cms/airline-jobs/why-virgin-america>,

<http://www.airporthaber.com/thy-haberleri/kabin-memurlugunun-avantajlari-dezavantajlari-24110h.html>